

Marek Motyka

Empatia a studia pielęgniarские

The nursing studies and empathy

Zakład Psychologii Zdrowia, Collegium Medicum UJ w Krakowie

Cel pracy

Umiejętność dostrzegania emocjonalnych problemów pacjentów oraz umiejętność empatycznego reagowania na te problemy jest niezwykle ważnym elementem profesjonalnego przygotowania pielęgniarek i lekarzy. Stres związany z sytuacją choroby, hospitalizacji, a także towarzyszący leczeniu, szczególnie gdy ma ono charakter inwazyjny, wymaga uzupełnienia terapii o oddziaływania o charakterze psychoterapeutycznym (1;2,3,7;9). Szczególnie wiele mogą tu działać pielęgniarki, one to bowiem mają na co dzień najwięcej okazji do bezpośredniego kontaktu z pacjentem (6).

Zasygnalizowany problem wymaga uwzględnienia w profesjonalnej edukacji pielęgniarek (podobnie zresztą jak i lekarzy) wiedzy i umiejętności z zakresu komunikacji terapeutycznej. W Instytucie Pielęgniarstwa CM UJ w Krakowie, od samego początku jego istnienia wprowadzono do programu studiów pielęgniarских kurs komunikacji terapeutycznej zatytułowany *Psychoterapia*, w ramach, którego studenci zapoznawani są z podstawami kontaktu terapeutycznego. Podejście psychoterapeutyczne cechujące się empatią i wrażliwością na emocjonalne problemy pacjenta, a także umiejętnością

adekwatnego reagowania zawierającego stosowną dawkę psychicznego wsparcia, wydaje się być filarem skutecznej pielęgnacji i leczenia. Jednocześnie jak wiadomo z licznych doniesień badawczych studia o charakterze medycznym dostarczają studentom licznych doświadczeń i sytuacji, które sprzyjają egocentrycznym i postawom rywalizacyjnym i ogólnie stopniu emocjonalnej wrażliwości z jaką młodzi ludzie trafiają na studia (3, 4, 5, 8). Biorąc to wszystko pod uwagę postanowiono podjąć badania pozwalające na względnie obiektywną ocenę zmian poziomu empatii – czynnika o centralnym znaczeniu dla zdolności budowania relacji terapeutycznej z pacjentem – podczas studiów pielęgniarских. Rozpoczęte badania miały charakter longitudinalny, tu jednak chciałbym przedstawić jedynie ich wstępny fragment, dotyczący porównania poziomu empatii u studentów rozpoczynających trwające trzy lata pielęgniarские studia licencjackie ze studentami, którzy studia te ukończyli i w momencie badań znajdowali się na II roku studiów uzupełniających – magisterskich.

Hipotezy

Przystępując do badań sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Czy studenci którzy ukończyli zawodowe studia pielęgniarские – licencjat, różnią się poziomem empatii (wrażliwości emocjonalnej na problemy innych ludzi) od studentów zaczynających naukę na tym kierunku kształcenia zawodowego?
2. Na czym polegają ewentualne różnice w poziomie empatii pomiędzy studentami rozpoczynającymi i kończącymi studia na kierunku pielęgniarским?

Osoby badane¹ i metoda

We wstępnej, omawianej tu fazie realizowanego projektu, analizie poddano wyniki badań przeprowadzonych wśród 40 studentów i roku studiów pielęgniarских – licencjat i 40 studentów i roku studiów pielęgniarских uzupełniających – magisterskich, a więc tych, którzy ukończyli dwustopniowe studia pielęgniarские i zaliczyli pełen cykl szkolenia psychologicznego (tj. psychologia – 45 godz. na i roku pielęgniarstwa studiów licencjackich oraz psychologia stosowana – 30 godz. i psychoterapia – 30 godz. na I roku studiów uzupełniających magisterskich).

Do badań wykorzystano standardowy *Test Empatii* Mehrabiana i Epsteina w adaptacji J. Rembowskiego oraz *Test Reakcji Empatycznych* we własnym opracowaniu. Ten ostatni, miał charakter testu umiejętności i stanowił rodzaj zadania polegającego na konieczności wyobrażenia wejścia w rolę osoby pomagającej i odpowiedzenia osobie, która dzieliła się przeżywanym przez siebie problemem. Badani otrzymywali arkusz testowy, na którym znajdowały się dwa tego typu zadania i instrukcja: *Wyobraź sobie, że druga osoba zwraca się do ciebie z prośbą o pomoc. Przeczytaj jej wypowiedź i napisz co odpowiedziałbyś (abyś) jej w takiej sytuacji?*

¹ Badania przeprowadziła K. Rolka w ramach przygotowywania pracy magisterskiej *Poziom empatii studentów kierunku pielęgniarского* pod kierunkiem autora. Kraków, 2004. Praca magisterska niepublikowana

Wyniki

Poziom empatii mierzony *Skalą Empatii* Mehrabiana i Epsteina

Jak widać z Tabeli 1. średnia wyników w *Skali Empatii* jest nieco wyższa w grupie studentów rozpoczynających studia pielęgniarские, w porównaniu ze studentami z lat wyższych. Statystyczna analiza przeprowadzona testem istotności dla dwóch średnich wykazała jednak, że różnica ta jest nieistotna statystycznie: $z = 3,29$; $p > 0,05$.

Tabela 1.
Średni poziom empatii studentów pielęgniarstwa wg Skali Empatii Mehrabiana i Epsteina

Grupa badana	Średnia	Poziom istotności
I rok pielęgniarstwa – licencjat (n = 40)	227,9	p > 0,05
I rok pielęgniarstwa – SUM (n = 40)	212,65	

Uzyskany wynik wskazuje, że poziom empatii mierzony testem Mehrabiana i Epsteina u studentów rozpoczynających studia pielęgniarские – licencjackie i u studentów kończących naukę zawodu na studiach magisterskich, nie różni się w sposób znaczący.

Należy tu zwrócić uwagę, że wskaźnik empatii mierzony wymienionym testem, odzwierciedla przede wszystkim emocjonalny aspekt empatii, który można traktować jako *emocjonalną wrażliwość w kontaktach interpersonalnych*. Uzyskane wyniki zdają się więc wskazywać, że wrażliwość emocjonalna studentów jako taka, nie zmienia się znacząco w toku lat nauki na studiach pielęgniarских. Jest to o tyle zrozumiałe, że właściwość tą można traktować bardziej jako pewną wyróżnioną cechę osobowości niż posiadaną umiejętność.

Poziom empatii mierzony *Kwestionariuszem Reakcji Empatycznych*

Z kolei Tabela 2. zawiera wyniki uzyskane w *Kwestionariuszu Reakcji Empatycznych*, mierzącym bardziej intelektualny aspekt empatii, który jak należy uznać, jest w zdecydowanie większym

stopniu związany z doświadczeniem zawodowym i działaniami edukacyjnymi mającymi miejsce w toku studiów, niż wrażliwość emocjonalna.

Tabela 2.
Wyniki Kwestionariusza Reakcji Empatycznych w porównywanych grupach studentów kierunku pielęgniarstwa (liczba intencji zawartych w wypowiedziach)

Rodzaj reakcji werbalnej	I rok licencjatu (n = 40)	I rok SUM (n = 40)	Razem (n = 80)	Wartość Chi ²
1. Oferowanie pomocy instrumentalnej	26	14	40	7,2**
2. Pocieszanie	38	10	48	40,83***
3. Rady co zrobić	163	103	266	40,4***
4. Rady co myśleć i co odczuwać	19	21	40	0,2
5. Wzmacnianie	40	87	127	36,94***
6. Empatyczne współodczuwanie	8	17	25	4,71*
Razem liczba reakcji	294	252	546	-

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

Jak wynika z danych zawartych w Tabeli 2. zdecydowanie najczęstszą reakcją studentów kierunku pielęgniarstwa usiłujących udzielić pomocy osobie mówiącej o swej trudnej sytuacji i sygnalizującej, że nie wie co zrobić, było udzielanie rad i instrukcji mówiących co należy zrobić i jak postąpić. Były to reakcje typu: *Wytłumacz rodzinie, że starasz się jak możesz; Zaproponuj rodzinie wspólny wyjazd; Musisz porozmawiać z szefem; Spotkaj się z przyjaciółmi* itp.

Na drugim miejscu znalazły się reakcje o charakterze wzmacniania (do-wartościowania). Mieściły się tu wypowiedzi w rodzaju: *Jesteś wartościową osobą; Masz wiele wspaniałych cech; Wierzę w ciebie; Jesteś dzielna i silna* itp.

Trzecie miejsce zajęły reakcje polegające na próbach oferowania bezpośredniej, fizycznej pomocy w rodzaju: *Pomogę ci...; Chodźmy razem do lekarza; Jak chcesz to zostanę dziś z tobą; Pójdę z tobą* itp. Równie często pojawiały się rady dotyczące tego co osoba wspomagana powinna myśleć lub odczuwać. Były to wypowiedzi w rodzaju: *Powinnaś myśleć pozytywnie; Nie powinnaś się załamywać; Nie możesz tak rozczulać się nad sobą* itp. Kolejne, miejsce pod kątem częstości występowania, zajęły reakcje mające charakter pocieszeń. Były to wypowiedzi w rodzaju: *Nie martw się; Uspokój się; Nie przejmuj się; Zobaczysz, będzie lepiej; Głowa do góry; Zobaczysz to wszystko minie*.

Wypowiedzi typu empatycznego wyrażające wczucie się w słowa i przeżycia osoby wspomaganej pojawiały się w uzyskanym materiale werbalnych wypowiedzi stosunkowo najrzadziej. Były to wypowiedzi w rodzaju: *Rozumiem, że jest ci ciężko; Twoje uczucia są naturalne, to nie grzech, że chcesz być zdrowa; Rozumiem twój żal, chciałabym ci w jakiś sposób pomóc; To bardzo trudna sytuacja rozumiem więc twoje przygnębienie; Wiem, że jest ci ciężko* itp. Pociuszające jest, że porównując częstość pojawiania się tego typu reakcji empatycznych u studentów pielęgniarstwa znajdujących się w momencie rozpoczynania studiów (I rok licencjatu), ze studentami po studiach licencjackich (I rok SUM) stwierdzamy dwukrotny wzrost częstości ich pojawiania się.

Okazywanie empatii, choć zdecydowanie rzadsze niż np. dawanie rad lub dowartościowanie, okazało się zdecydowanie częściej okazywane przez studentów SUM niż przez świeżo upieczonych studentów licencjatu.

W sytuacjach udzielania pomocy, studenci SUM-u w porównaniu ze studentami rozpoczynającymi dopiero studia pielęgniarские, zdecydowanie częściej okazują nie tylko empatię ale i reakcje o charakterze wzmacniającym (dowartościowującym) osobę wspomaganą. Jest to pozytywne zjawisko dobrze świadczące o efektach edukacji psychologicznej na studiach pielęgniarских. Wzrost liczby reakcji pomagania ukierunkowanych na wzmacnianie poczucia własnej wartości osób wspomaganych, świadczy o nastawieniu na uruchamianie możliwości tkwiących w jednostce podlegającej opiece i angażowaniu ją w proces samopomocy, zamiast przejmowania odpowiedzialności za osobę wspomaganą, co bywa typowe dla osób z małym doświadczeniem zawodowym.

Z kolei takie formy pomocy jak dawanie rad, pocieszanie i bezpośrednie próby angażowania się w załatwianie spraw osoby wspomaganej, należące do

mniej zaawansowanych form pomagania, pojawiały się u studentów starszych lat zdecydowanie rzadziej niż w przypadku pierwszego rocznika studiów licencjackich. Różnicę tą również należy ocenić jako zdecydowanie pozytywną, gdyż zarówno banalne słowa pocieszenia, jak i rady czy nawet osobiste angażowanie się w załatwianie spraw pacjenta jest działaniem przynoszącym stosunkowo skromne efekty jeśli chodzi o ich głębszy wpływ na stan psychiczny pacjenta i udział w rozwiązywaniu jego problemów emocjonalnych.

Podsumowanie

Podsumowując należy stwierdzić, że wyniki badań uzyskane w obecnym, pilotażowym etapie Projektu, potwierdzają pozytywny wpływ studiów pielęgniarских i towarzyszącej im edukacji psychologicznej studentów, na umiejętność udzielania przez nich psychologicznej pomocy, w tym na umiejętność werbalnego okazywania empatii. Studenci którzy ukończyli zawodowe studia pielęgniarские – licencjat, różnią się pozytywnie poziomem empatii w zakresie jej poznawczego składnika, od studentów zaczynających dopiero naukę na tym kierunku kształcenia zawodowego.

Należy podkreślić, że stwierdzone różnice w poziomie empatii pomiędzy studentami rozpoczynającymi i kończącymi studia na kierunku pielęgniarским, dotyczyły intelektualnego składnika empatii, czyli umiejętności, w zakresie których studenci byli szkoleni na zajęciach z psychoterapii. Natomiast nie było większych różnic jeśli chodzi o ich wrażliwość emocjonalną, mierzoną *Skalą Empatii* Mehrabiana i Epsteina.

Obok wyrażania empatii studenci, którzy ukończyli pielęgniarские studia licencjackie, cechowali się większą skłonnością do psychicznego wzmacniania osób wspomaganych przy zdecydowanie mniejszej skłonności do stosowania zdawkowych pocieszeń, udzielania tzw. do-

brych rad czy bezpośredniego oferowania swego udziału przy załatwianiu spraw osoby wspomaganej.

Jak już wspomniano na wstępie zaobserwowane zależności pojawiły się w badaniach porównawczych mających charakter pilotażowy i w dalszych etapach realizacji Projektu będą weryfikowane w badaniach o charakterze longitudinalnym. Uzyskane wyniki posłużą między innymi do oceny realizowanego obecnie programu dydaktycznego zajęć z psychologii i psychoterapii na studiach pielęgniarzkich pod kątem jego doskonalenia i zwiększenia efektywności, szczególnie w zakresie rozwijania i doskonalenia umiejętności profesjonalnego stosowania empatii.

Streszczenie

Umiejętność empatii ma szczególnie duże znaczenie w zawodach, w których kontakt z drugim człowiekiem odgrywa rolę podstawową. Do takich zawodów należy z pewnością pielęgniarstwo.

Artykuł przedstawia wyniki badań poziomu empatii przeprowadzonych w grupie 40 absolwentów trzyletnich studiów pielęgniarzkich, kontynuujących naukę na studiach magisterskich uzupełniających. Grupę porównawczą stanowiło 40 studentów i roku pielęgniarstwa, rozpoczynających studia.

Celem badań była ocena różnic w poziomie empatii studentów, którzy ukończyli zawodowe studia pielęgniarckie - licencjat oraz studentów, którzy takie studia rozpoczynają. W badaniu wykorzystano *Skalę Empatii* Mehrabiana i Epsteina oraz *Kwestionariusz Reakcji Empatycznych*. Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają pozytywny wpływ studiów pielęgniarzkich na umiejętność werbalnego okazywania empatii. Ponadto wskazują na większą skłonność do psychicznego wzmocnienia osób wspomaganych i zdecydowanie mniejszą tendencję do stosowania zdawkowych pocieszeń u stu-

dentów, którzy ukończyli pielęgniarckie studia licencjackie.

Słowa kluczowe: **empatia, studia pielęgniarckie**

Summary

The ability to feel empathy is especially important among professions where the interpersonal contact is fundamental. The nursing is definitely such a profession.

This paper presents the results of research concerning the empathy level in the group of 40 graduated BA nurses continuing their education on supplementary MA studies. a comparative group consisted of 40 students in their first year of nursing studies.

The goal of the study was to estimate the differences in the level of empathy of the students, who successfully finished professional nursing studies – Bachelor 's degree as well as students' – who have just begun to study.

The methods of the study was the *Scale of Empathy* of Mehrabian and Epstein and the *Questionnaire of Empathic Reaction*.

The results of research confirm the positive influence of nursing studies on verbal manifestation of empathy. Moreover, they show that students, who finished nursing studies with bachelor's degree have a larger susceptibility to psychic strengthening of patients and a smaller tendency to apply superficial consolations.

Key words: **empathy, nursing studies**

Piśmiennictwo

1. Gordon T.: Pacjent jako partner. PAX, Warszawa 1999.
2. Heszen-Niejodek I.: Jak żyć z chorobą a jak ją pokonać. Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000.

3. Korsch B., Harding C.: Świadomy pacjent. Prószyński i S.-ka, Warszawa 1999.
4. Łapińska E.: Ocena zmian osobowości studentów medycyny w trakcie pierwszych lat nauki. Kwartalnik Akademii Medycznej w Warszawie, 1975, 2, 131-140.
5. Motyka M.: Pajor Z., Kabat Z.: Przeobrażenia osobowości studentek Wydziału Pielęgniarskiego AM obserwowane w toku studiów. Problemy Szkolnictwa i Nauk Medycznych, 1984, 1, 7-12.
6. Motyka M.: Pielęgowanie a pomoc psychiczna w chorobie. Wydawnictwo CEM, Warszawa 1999.
7. Motyka M.: Psychoterapia elementarna w opiece ogólnomedycznej. Kraków 2002.
8. Rezler A.G.: Attitude changes during medical school: a review of the literature. Journal of Medical Education, 1974, vol. 49, 1023-1030.
9. Salmon P.: Psychologia w medycynie. GWP, Gdańsk 2002.

Adres do korespondencji

Dr hab. Marek Motyka
Zakład Psychologii Zdrowia CM UJ
ul. Radziwiłłowska 8 b
31-026 Kraków
e-mail: mxmotyka@cyf-kr.edu.pl